

УДК 338:46

І.Г. Карзун,

Уманський державний педагогічний університет
ім. П. Тичини, м. Умань

Р.В. Кравчук,

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Чернівці

СУЧАСНИЙ СТАН ТА АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Анотація

У статті досліджуються сучасні проблеми ринку освітніх послуг в Україні. Визначено умови ефективності функціонування освітньої сфери, окреслено напрями підвищення ефективності ринку освітніх послуг. Ефективне регулювання ринку освітніх послуг повинно передбачати досягнення таких результатів: фінансової ефективності сфери вищої освіти, забезпечення її доступності та якості.

Ключові слова: вища освіта, ринок освітніх послуг, фінансування освіти, ринок освітніх послуг, державне регулювання ринку освітніх послуг, вища освіта, фінансування вищої освіти, доступність вищої освіти.

И.Г. Карзун,

Уманский государственный педагогический университет
им. П. Тычины, м. Умань

Р.В. Кравчук,

Черновицкий торгово-экономический институт КНТЭУ, г. Черновцы

Аннотация

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

В статье исследуются современные проблемы рынка образовательных услуг в Украине. Определены условия эффективности функционирования образовательной сферы, намечены направления повышения эффективности рынка образовательных услуг. Эффективное регулирование рынка образовательных услуг должно предусматривать достижение таких результатов: финансовой эффективности сферы высшего образования, обеспечения ее доступности и качества.

Ключевые слова: высшее образование, рынок образовательных услуг, финансирование, образования. рынок образовательных услуг, государственное регулирование рынка образовательных услуг, высшее образование, финансирование высшего образования, доступность высшего образования.

Постановка проблеми. Вищі навчальні заклади України можуть та повинні бути в переліку найбільш відомих європейських та світових університетів за умови опанування інноваційного шляху розвитку, підвалини якого мають бути закладені в Законі України «Про вищу освіту». Тільки таким чином можна забезпечити подальший розвиток вітчизняної системи вищої освіти з одночасним підвищенням її конкурентоспроможності та якості. На реалізацію цих завдань повинна

бути спрямована державна освітня політика, яка виступає основою для вибору інноваційної стратегії розвитку ВНЗ України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади механізмів реалізації державної політики у системі вищої школи висвітлено в працях провідних вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі управління: Л. І. Антошкіної [6], І. О. Вакарчука [7], Ю. А. Іванова [2], І. С. Каленюка [3], О. В. Кукліна [3] та інших. Однак питання щодо механізмів державного управління інноваційним розвитком вищої освіти в умовах інтеграції до європейського освітнього простору залишається малодослідженим. Тож, визначення особливостей механізмів державного управління та пропозицій щодо державної підтримки інноваційного розвитку вищих навчальних закладів стає все більш актуальним.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних тенденцій розвитку ринку вітчизняних освітніх послуг системи вищої школи та визначення основних умов його ефективності.

Виклад основного матеріалу. Результати аналізу економічного зростання країн – лідерів рейтингів конкурентоспроможності Швейцарії, Сінгапуру, Швеції, Нідерландів, Данії, Японії та Великобританії – свідчать про необхідність формування та забезпечення розвитку національної інноваційної системи як безальтернативного шляху реалізації системної та послідовної державної політики, спрямованої на активізацію інноваційних процесів, забезпечення технологічного розвитку та оновлення національної економіки.

Важливою складовою такої системи має стати ефективна система вищої освіти та складається з ВНЗ, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою, а також навчальних закладів, які проводять підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів. Інша складова – система генерації знань, що складається з наукових установ та організацій незалежно від форми власності, які проводять наукові дослідження і розробки та створюють нові наукові знання і технології, державні наукові центри, академічні та галузеві інститути, наукові підрозділи університетів, наукові та конструкторські підрозділи підприємств [3, с. 240].

Оптимальний варіант інноваційного розвитку України передбачає розвиток національної інноваційної системи шляхом здійснення комплексу заходів щодо збалансованого розвитку усіх підсистем національної інноваційної системи, підтримки інноваційної активності вітчизняних суб'єктів господарювання на всіх стадіях інноваційного процесу, стимулювання попиту на результати наукових досліджень і розробок,

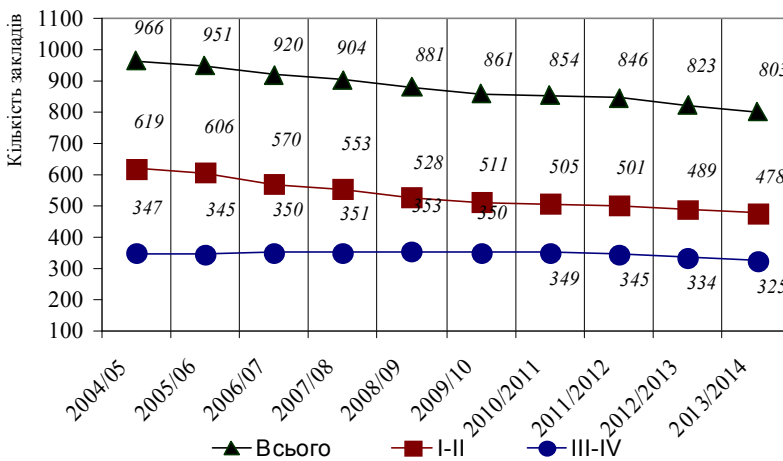
*EDUCATIONAL PROBLEMS AND THE METHODS OF TEACHING
IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS*

кваліфікований персонал, створення сприятливих умов для виробництва інноваційної продукції з високим рівнем доданої вартості [4].

При цьому суттєву відповідальність за управління процесами самоорганізації, поширення і зберігання знань в сучасних умовах соціальноорієнтованої ринкової економіки несуть університети. Фактично, університет як суб'єкт управління знаннями визначав і далі визначає культурний та цивілізаційний рівень суспільства, здійснюючи фундаментальні дослідження і викладаючи найглибші знання; зберігаючи культурну ідентичність; проводячи систематичну рефлексію над накопиченими знаннями, пошук механізмів їх інтеграції та правильного застосування [56, с. 18]. Як підкреслює Л. Антошкіна, саме вища школа є „генератором національного прогресу, а фактичний рівень її розвитку і досконалості – індикатором потенційних можливостей його реалізації” [6, с. 52].

Розглянемо в динаміці основні показники, які характеризують діяльність вищої школи в Україні. Першим із них є кількість закладів, які здійснюють освітній процес, тобто підготовку фахівців, в розрізі акредитаційних рівнів – відповідно вищих навчальних закладів I-II та III-IV рівнів акредитації (рис. 1).

В Україні діють вищі навчальні заклади державної, комунальної та приватної форм власності таких типів: університет, академія, інститут, консерваторія (музична академія), коледж, технікум (училище) (рис. 2). У 2014 році мережа вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації налічує 803 заклади, з них державної форми власності – 415 закладів, комунальної форми власності – 221, приватної форми власності – 167.

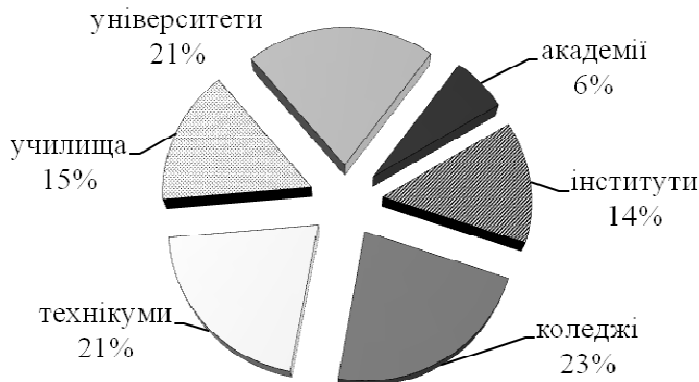

*Рис. 1. Динаміка вищих навчальних закладів I-II та III-IV рівнів акредитації України**

* Джерело: [8].

**ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ
ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

З 478 вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації 200 державної форми власності, 207 – комунальної та 71 – приватної. З 325 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації 215 державної форми власності, 14 – комунальної та 96 – приватної. Сьогодні в системі вищої освіти України функціонують 198 університетів, 62 академії, 83 інститути, 245 коледжів, 97 технікумів, 117 училищ та 1 консерваторія. Із загальної кількості вищих навчальних закладів майже 60% складають ВНЗ I-II рівнів акредитації та 40% – ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

*Рис. 2. Аналіз динаміки зміни кількості ВНЗ в розрізі їх акредитаційних рівнів та форм власності**

* Джерело: [8]

Як видно з таблиці 1, за десять років відбулись суттєві зміни в кількості ВНЗ області. Якщо кількість ВНЗ I-II р. акр. за період 1995 – 2007 рр. скоротилась на 59% (за рахунок державних і комунальних навчальних закладів), то кількість ВНЗ III-IV р. акр. – зросла на 80% (державних – на 42%, приватних – більш ніж втричі).

Таблиця 1

Динаміка кількості вищих навчальних закладів України*

Показники	1995-1996	2000-2001	2005-2006	2010-2011	2012-2013
	на початок навчального року				
Кількість ВНЗ I-II рівнів акредитації	782	664	606	505	489
у т. ч. державних і комунальних	735	593	517	423	415
приватних	47	71	89	82	74
Кількість ВНЗ III-IV рівнів акредитації	255	315	345	349	334
у т. ч. державних і комунальних	191	223	232	243	231
приватних	64	92	113	106	103

*Джерело: [8].

EDUCATIONAL PROBLEMS AND THE METHODS OF TEACHING IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Основні причини скорочення ВНЗ I-II рівнів акредитації вбачаються у наступному:

- нечітке визначення місця ВНЗ I-II р. а у структурі вищої школи й освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» у загальній системі освіти, адаптованої до Болонської системи (остання передбачає трициклову систему підготовки фахівців з вищою освітою – бакалавр, магістр, доктор філософії);

- відтік молодих і найбільш перспективних кадрів з коледжів і технікумів, перш за все з науковими ступеннями;

- різке зменшення замовлень на підготовку фахівців з боку галузей, які першими виявляли попит на молодших спеціалістів.

Загалом сучасна трансформація вищої освіти в Україні є складним нелінійним процесом, в якому можна виділити наступні напрями:

- екстенсифікація – збільшення кількості ВНЗ, спеціальностей та програм, студентського контингенту, а також загальне розширення доступу громадян до вищої освіти;

- модернізація – як зміна змісту освіти, притаманної для командно-адміністративного суспільства, так і узгодження її з сучасними вимогами. Складовими цього процесу є демократизація, інноваційні процеси у вищій школі: поява нових спеціальностей, освітніх програм, технологій та засобів навчання, поширення сучасних методів менеджменту та маркетингу вищої освіти;

- глобалізація – трансформація української освіти в контексті глобалізації сучасної освіти та формування єдиного європейського простору вищої освіти.

Необхідно зазначити, що будь-які зміни в системі освіти неможливі без належного фінансового забезпечення, а вивчений досвід як командно-адміністративної, так і ринкової систем господарювання показує, що саме бюджет є домінуючим джерелом фінансування діяльності та розвитку державного ВНЗ.

Обсяги видатків на освіту, незважаючи на стійку тенденцію до зростання, суттєво відстають від аналогічних показників розвинутих країн. Це пояснюється тим, що нормативний метод визначення обсягів фінансування, який використовується як спосіб розподілу бюджетних коштів, припускає їх коригування в сторону зменшення у зв'язку з нестачею. Отже, потребується удосконалення або розробка підходу до визначення обсягів фінансування із врахуванням мінімальних соціальних стандартів, які дозволяють встановити нижню межу обов'язкового фінансового забезпечення розвитку освіти.

Слід відзначити, що брак фінансування системи освіти викликає безліч не лише економічних, а й соціальних проблем. До таких проблем можна

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

віднести: заборгованість по соціальних виплатах та комунальних послугах, ослабленість системи державного кредитування студентів, припинення фінансування програм покращення житлових умов науково-педагогічних працівників, недостатній обсяг фінансування наукової сфери, гальмування інноваційних програм розвитку освітньої системи. Крім того, необхідність збереження та розвитку матеріальної та навчально-методичної бази зумовлює залежність навчальних закладів від коштів, які надходять як плата за навчання студентів-контрактників, що негативно позначається на якості підготовки фахівців та, як наслідок, конкурентоспроможності ВНЗ [1].

З огляду на зазначене, диверсифікація джерел фінансування освіти (залучення коштів студентів, запровадження освітнього кредитування, відкриття програм платної додаткової професійної освіти, проведення наукових досліджень на замовлення та ін.) є одним із способів зменшення ресурсної залежності ВНЗ від держави. Ця проблема особливо загострилася внаслідок фінансово-економічної кризи, створюючи загрозу розвитку вищої освіти в Україні: з одного боку скоротилися можливості бюджетного фінансування ВНЗ та, як наслідок, зменшення рівня заробітної плати професорсько-викладацького складу, зменшення видатків на наукові дослідження, призупинення бюджетного фінансування пільгових кредитів на будівництво житла для науково-педагогічного та педагогічного персоналу; з іншого боку – зросла частка коштів спеціального фонду, зароблених власне державними вищими навчальними закладами [1].

Іншим важливим індикатором розвитку освітньої системи та забезпечення її конкурентоспроможності є динаміка показника інвестицій в освітню сферу, особливо зважаючи на те, що Україна обрала модель розвитку економіки, заснованої на знаннях. Частка інвестицій в освіту стабільно тримається на рівні 1% від загального їх обсягу, що, враховуючи загальний стан освітньої сфери в Україні, не можна вважати достатнім показником.

Результатом співпраці вітчизняних ВНЗ з потенційними роботодавцями та іноземними вищими навчальними закладами є значне підвищення якості освітніх послуг та залучення додаткових фінансових ресурсів, що робить вітчизняні ВНЗ більш конкурентоспроможними не тільки на внутрішньому ринку освітніх послуг, але й на зовнішньому, підвищує їх потенціал.

Міжнародний досвід свідчить, що в умовах, коли за рахунок бюджетних коштів забезпечується право на освіту обмеженої категорії громадян (визнаних такими, що потребують державної підтримки), фізичні особи як основні споживачі освітніх послуг, не маючи достатніх доходів і заощаджень, залучають довгострокові кредитні ресурси [2]. Тим самим

освітнє кредитування сприяє підтримці платоспроможного попиту на освітні послуги та забезпеченню доступності освіти.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У сучасних умовах, коли Україна, як і більшість країн світу, визнала пріоритетом формування нового постіндустріального типу суспільства, характерною рисою якого є створення нової моделі економіки – економіки знань, освіта стає одним із ключових факторів економічного зростання та сталого розвитку держави. Для вирішення завдань, які сьогодні ставить перед системою вищої освіти, потребується суттєве зростання обсягу фінансування освіти. Це дозволить забезпечити динамічний розвиток освітньої галузі, стимулюватиме процеси комерціалізації знань, сприятиме посиленню ринкових позицій державних ВНЗ, зростанню їх конкурентоспроможності, оскільки лише за наявності надійних та стабільних джерел фінансування освіта виконуватиме свою місію щодо розвитку людського потенціалу країни.

З метою підвищення ефективності функціонування ринку освітніх послуг, на нашу думку, необхідно: 1) реформувати сучасну мережу освітніх закладів з тим, щоб вона відповідала потребам економіки регіонів, інтеграції освіти і науки та інноваційним технологіям навчання; 2) привести кількість і структуру ВНЗ у відповідність потребам ринку праці та світовому освітньому простору; 3) забезпечити розширення частки бюджетного фінансування насамперед тих напрямів підготовки, які є визначальними для регіонального розвитку, а також потреб інноваційного розвитку економіки; 4) стимулювати розвиток професійно-технічної освіти шляхом збільшення фінансування та реалізації регіональних стратегічних програм розвитку; 5) своєчасно контролювати та координувати освітню політику з урахуванням ринкових, економічних та культурно-історичних регіональних особливостей.

Список використаних джерел:

1. Лошенко І. Інструменти формування конкурентоспроможності ВНЗ [Електронний ресурс] / І. Лошенко, А. Іванченко // Матеріали XII Міжнародної наукової інтернет-конференції «Актуальні проблеми сучасної науки» (15-17 жовтня 2015 р.). – Режим доступу: <http://intkonf.org/ktn-loshenyuk-ir-ivanchenko-a-instrumenti-formuvannya-konkurentospromozhnosti-vnz/>
2. Іванов Ю. Конкурентоспроможність закладів вищої освіти споживчої кооперації на ринку освітніх послуг України [Електронний ресурс] / Ю. Іванов // Українська кооперація. – 2011. – №4. – Режим доступу: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/num/ivanov.htm>
3. Каленюк І. С. Розвиток вищої освіти та економіка знань: Монографія // І. С. Каленюк, О. В. Куклін. – К.: Знання, 2012. – 343 с.
4. Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 № 680-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ovu.com.ua/articles/1625-pro-shvalennya-kontseptsiyi-rozvitku-atsionalnoyi>.
5. Клепко С. Ф. Наукова робота і управління знаннями : навч. Посібник / С. Ф. Клепко. – Полтава : ПОІППО, 2005. – 201 с.

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

6. Антошкіна Л. І. Еволюція освітньої парадигми: генерація соціального капіталу і фінансові проблеми / Л. І. Антошкіна // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – №7–8. – С.52–56.

7. Вакарчук І. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи / Іван Вакарчук // Вища школа. – 2008. – №3. – С. 3–18.

8. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

Iryna Karzun,

P. Tychnya Uman State Pedagogical University, Uman

Roksolyana Kravchuk,

Chernivtsi Trade and Economic Institute KNTEU, Chernivtsi

Annotation

MODERN STATE AND ANALYSIS OF DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL

The article deals with contemporary issues of educational services in Ukraine. The conditions of effectiveness of functioning of educational areas are determined, directions for increasing of effectiveness of the education market are outlined. It was determined that effective regulation of educational services market must necessarily result in: financial efficiency of higher education sphere, providing of its availability and quality.

Keywords: the education services market, financing of education, market of educational services, national regulation of educational services market, higher education, higher education financing, availability of higher education.

References:

1. Losheniuk, I., Ivanchenko, A. (2015). Instruments of Formation of Competitiveness of HEI. *Materialy KhII Mizhnarodnoinukovoi internet-konferentsii «Aktual'ni problemy suchasnoin nauky» (15-17 zhovtnia)* [Materials of XII International scientific internet-conference "Actual problems of modern science" (15-17 October)]. Available at: <http://intkonf.org/ktn-loshenyuk-ir-ivanchenko-a-instrumenti-formuvannya-konkurentospromozhnosti-vnz/> (in Ukr.).

2. Ivanov, Yu. (2011). The Competitiveness of Higher Education Institutions of Consumer Cooperatives in Ukraine's Educational Market. *Ukrains'kakooperatsiia [Ukrainian Cooperation]*, vol. 4. Available at: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/num/ivanov.htm> (in Ukr.).

3. Kaleniuk, I.S., Kuklin, O.V. (2012). *Rozvytok vyschoiosvity ta ekonomikaznan' [Development of Higher Education and the Knowledge Economy]*. Znannia, Kyiv, 343 p. (in Ukr.).

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009). *The Decree "On Approval of the National Innovative System Development Framework"* of 17.06.2009 № 680-p. Available at: <http://ovu.com.ua/articles/1625-pro-shvalennya-kontseptsiyi-rozvitku-atsionalnoyi> (in Ukr.).

5. Klepko, S.F. (2005). *Naukovarobota I upravlinnia znanniamy [Scientific Work and Knowledge Management]*. POIPPO, Poltava, 201 p. (in Ukr.).

6. Antoshkina, L.I. (2004). Evolution of Educational Paradigm: Generation of Social Capital and the Financial Problems. *Formuvanni rynkovykh vidnosyn v Ukraini [Formation of Market Relations in Ukraine]*, vol. 7-8, pp. 52-56 (in Ukr.).

7. Vakarchuk, I. (2008). Ukraine's Higher Education – European Choice: State, Problems and Prospects. *Vyschashkola [High School]*, vol. 3, pp. 3-18 (in Ukr.).

8. Basic indicators of Ukraine's Higher Education Institutions Performance at the Beginning of the 2013/14 Academic Year. Available at: www.ukrstat.gov.ua (in Ukr.).

